

Genom sin omfattande belysning av Manfred Björkquists tänkande och gärning är större delen av antologin ett mycket välkommet och läsvärt bidrag till förståelsen av 1900-talets svenska kyrkohistoria.

Jan Eckerdal
Doktorand, Linköping

John F.A. Sawyer (ed.): *The Blackwell Companion to the Bible and Culture* (Blackwell Publishing, Oxford 2006). 555 sid.

John F.A. Sawyer, professor emeritus i Gamla testamentet vid Newcastle University i England, har sedan han skrev *The Fifth Gospel: Isaiah in the History of Christianity* (1996) ägnat mycket tid åt Bibelns receptionshistoria. Han är huvudredaktör för *Blackwell Bible Commentaries* (2004-), den första kommentarserie som fokuserar de spår som olika bibelböcker har lämnat efter sig i vår kultur, och han har i år kommit ut med *A Concise Dictionary of the Bible and Its Reception* (Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky). Den ger en kortfattad information om enskilda bibelböcker, kända bibeltexter, centrala teman och viktiga personer med tanke på receptionen av Bibeln och därtill en rad exempel på olika nerslag i konst, litteratur, musik och andra kulturområden. Rekommenderas.

I den volym som recenserar här har Sawyer endast skrivit inledningen. I övrigt innehåller den trettio kapitel över enskilda teman, skrivna av experter på respektive område. De flesta är dock inte exegeter i traditionell mening. Sawyer påpekar att samverkan mellan text, läsarens situation och de traditioner som läsaren har med sig i mötet med Bibeln ger en mångfald innebörder åt bibeltexten. "En text kan och har ofta flera betydelser." Textens ursprungliga mening eller dess bokstavliga betydelse dyker därför enligt Sawyer "nästan aldrig upp i denna volym" (s. 2). Författarna accepterar alltså de värden och betydelser som den icke-bokstavliga innebörden har haft och har inom judendom, kristendom och islam. De historisk-kritiska metoderna med deras begränsade mål och förväntningar ifrågasätts inte, men de måste enligt Sawyer kompletteras med en rad andra metoder.

Artiklarna i boken har fördelats på fyra tematiska områden. Del 1 handlar om bibeltexternas tillkomstmiljöer och om tolkningar av bibeltexter i fornkyrkan, under medeltiden, renässansen, reformation och motreformationen och i modern tid. Philip R. Davies ger en snabblektion om de kulturella, sociala och politiska förhållanden under vilka de bibliska böckerna kom till. Kate Cooper uppmärksammar särskilt frågan om vilket inflytande Bibeln hade på vanligt folk i sin översikt över den patristiska tiden. Förhållandena på de brittiska öarna får

särskilt illustrera bibelbruket under medeltiden. Den engelska renässansbibeln, dvs. de engelska översättningarna från Tyndale 1525 till King James Version 1611, bildar utgångspunkt för presentationen av bibelfrågorna under renässanstiden liksom bibelöversättningar för vanligt folk i det kapitel som följer blir temat för reformationstiden med en markering av dess eskatologiska förväntningar. Det finns goda skäl att sedan ta med ett kapitel om den katolska motreformationen. John W. Rogerson tecknar till sist den mycket omfattande förändringen av bibelstudiet från 1700-talet och fram till vår tid.

Del 2, som har rubriken "Den nomadiska texten", behandlar först judisk och muslimsk bibeltolkning och fokuserar sedan på förhållanden i Asien, Afrika, Nordamerika, Latinamerika och Australien. Edward Kessler markerar två stora skillnader mellan den hebreiska bibeln och de kristnas Gamla testamente. Det är inte samma bok (böckernas ordningsföljd, antal böcker, läsning på hebreiska i gudstjänsten) och den hebreiska bibeln har inte någon självständig ställning vid sidan av den muntliga traditionen (Mishna, Talmud, Midrash). Judiska bibeltolkare sysslar med uppenbarelsen i texterna, inte med deras tillkomst eller ursprungliga mening. Texterna förutsätts ha en mångfald av innebörder. Särskilda avsnitt ägnas bruket av bibeln med tanke på förintelsen och löftena om Landet och bibeln i tidig judisk konst. Avsnittet om islam lämnar tidigare analyser av skillnader, motsägelser och egenheter i judars, kristnas och muslimers bruk av Bibeln bakom sig och utgår principiellt ifrån att mänskligheten är en enda och att dess mångskiftande religiositet är något legitimt och vackert som kan leda till en respekt för den moral och den inspiration som kan finnas i dess heliga skrifter. De "kontinentala" bidragen visar tydligt hur andra kulturer än den västerländska kraftigt påverkar och kan påverka bibelläsningen.

Del 3 kommer sedan till Bibelns roll inom en rad olika kulturområden: litteratur, film, musik, konst, arkitektur, teater, cirkus och kroppen, dvs. tillämpningar av bibliska texter på människans kropp, inklusive frågan om homosexualitet. Bidragen är rätt olika till sin karaktär: reflektioner om vad som händer när författare använder bibliskt material med teoretiska (Iser, Jauss) och engelskspråkiga exempel, en instruktiv analys av några Jesusfilmer, en spännande jämförelse mellan bl.a. några musikaliska gestaltningar av Jesu död och av några oratorier av Händel och Mendelssohn, en mycket instruktiv översikt om Bibeln i konsten med väl valda exempel, olika möjligheter att dramatisera bibeltexter tiderna igenom, och en analys av cirkusföreställningen *The Sublime Historic Bible Spectacle. Fall of Nineveh* i Philadelphia 1892.

Del 4 till sist tar upp olika tillämpningar och läsningar i vår tid under rubrikerna kontextualitet, politik, ekologi,

psykologi, gender, nationalism, postkolonialism och postmodernism. Även här ges en rad exempel: samband mellan bibeltexten och dess kontext och dagens bibelläsare och deras kontext i Sydafrika, det dubbla politiska bruket av Bibeln i kampen för rättvisa och frihet och i argumenteringar för status quo och nationalstatens relation till protestantiskt bruk av Gamla testamentet. Där finns också mer övergripande resonemang: utvecklingen av ett ekologiskt tänkande, bruk av psykologiska teorier vid bibelläsning och utvecklingar inom genderforskningen och postkoloniala undersökningar. Volymer avslutas med ett utförligt ställregister med bibelhänvisningar och ett allmänt index över personer och teman.

Denna digra vägledning för den som är intresserad av Bibelns receptionshistoria visar framför allt på ämnets oerhörda bredd, tidsligt, geografiskt, kulturellt och metodiskt. Den inspirerar och ger mersmak men fungerar inte som en vanlig handbok eller uppslagsbok. De många författarna har i stort fått välja själva vad de vill skriva om och resultatet varierar därefter. Somliga ger utmärkta översikter över angivet område, andra väljer att ta upp ett eller ett par exempel. Det ena kan ibland upplevas för allmänt och ytligt, det andra kännas magert och inte så centralt. Sawyers bok ger exempel på båda. Men den är unik i sitt slag och väl värd att läsa. Särskilt rekommenderas den för dem som vill ha en ordentlig aptitretare – man läser de trettio kapitlen i den ordning man finner mest spännande – eller för dem som vill ha en rad exempel på vad ämnet Bibelns receptionshistoria kan innehålla. Den som önskar får många förslag till fortsatt läsning inom de skiftande områden som tas upp.

Birger Olsson
Professor emeritus, Lund

Ulf Jonsson: *Habermas, påven och tron - Jürgen Habermas och Joseph Ratzinger om religion och sanning i ett postsekulärt samhälle* (Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2009). 208 sid.

Måndagen den 19 januari 2004 möttes Jürgen Habermas och Joseph Ratzinger (sedermera Benedictus XVI) i Katholische Akademie i München för att hålla en offentlig diskussion om religionens roll i det moderna liberala samhället. Religionsfilosofen och jesuitpatern Ulf Jonsson har med utgångspunkt i denna diskussion skrivit boken *Habermas, påven och tron - Jürgen Habermas och Joseph Ratzinger om religion och sanning i ett postsekulärt samhälle*. Jonsson uppehåller sig emellertid inte bara vid själva debatten. Han ger också en bakgrund till Habermas och Ratzingers tänkande om moral, samhälle och religion samt redogör för debattens efterdyningar. I

de två avslutande kapitlen skärskådas dessutom Habermas och Ratzingers syn på sannings- och trosbegreppet.

Under debatten rådde stor enighet, åtminstone vad praktiska slutsatser beträffade, mellan de båda tänkarna. Både Habermas och Ratzinger framhöll betydelsen av en dialog och en ömsesidig läroprocess mellan religiösa gemenskaper och det sekulära samhället. Habermas påpekade att även om religionen i sig inte innehåller värden som inte också återfinns i sekulära källor, har religionen en särskild förmåga att motivera människor till att engagera sig för det gemensamma goda. Ett samhälle utan religion riskerar att leda till en "urspårad sekularism" där ekonomiska och teknologiska intressen kommer att tränga undan alla andra hänsynstaganden. Ratzinger framhöll å sin sida att religionen behöver stå i kontakt med det sekulära förnuftet och samhället för att inte utveckla patologiska drag. Ett exempel på detta är, menade Ratzinger, sekter som sluter sig runt sig själva och utvecklar en fientlig relation till omvärlden.

Höjdpunkten i boken återfinns dock inte i redogörelsen för debatten och dess efterdyningar, utan i Jonssons analys av Habermas och Ratzingers syn på förnuft, sanning och tro. Här framkommer på ett tydligare vis skillnaderna mellan de båda tänkarna samtidigt som Jonsson får anledning att lägga ut på djupare filosofiskt vatten. Skillnaderna mellan Habermas och Ratzinger kan, som jag uppfattar det, sägas gå tillbaka på delar av två olika tanketraditioner, den katolska resp. den protestantiska.

Ratzingers tänkande uppvisar, i enlighet med hans katolska hemmahörighet, en stark tilltro till förnuftet. Denna tilltro visar sig bl.a. i hans ställningstagande för möjligheten av metafysisk kunskap. Ratzinger menar att det mänskliga förnuftet är i stånd att hantera frågor om Guds existens och moralens grundvalar. Det teoretiska förnuftet är inte begränsat till vetenskapernas område, såsom är brukligt att tänka efter Kant, utan har en legitim hemortsrätt även inom etiken och teologin. Även på dessa områden är välgrundad kunskap möjlig. Ratzingers uppfordrande tilltro till förnuftet är sympatisk. Frågan är dock om den är realistisk. Trots årtusenden av tänkande har filosoferna inte lyckats enas. Finns det överhuvudtaget någon välgrundad metafysisk kunskap? I den postmetafysiska eran, som Habermas har utnämnt vår tid till, är det svårt att tro att det finns saker som nödvändiga och transcendent sanningar, en naturlig rätt eller oomkullrunneliga grundvalar för moral och tänkande. En näraliggande slutsats kunde därför vara att det inte finns något enhetligt eller universellt förnuft som förmår leverera säker kunskap i metafysiska frågor. Ratzinger tenderar dock att avfärda sådana uppfattningar som relativistiska och nihilistiska. Borde han inte istället visa vilken den välgrundade metafysiska kunskapen är? "The proof of the pudding is in the eating", som de säger i England. Jonsson påpekar också mycket riktigt att